

Laterna Magica

I. Bergman

July 24, 2009

Skvallertidningar bde 'low-brow' och 'high-brow'. Svensk Damtidning, Veckojournalen, Ingemar Bergman tog stor plats i dessa under 50- och 60-tal. Hans filmer sgs, kommenterades, bermdes eller nedgjordes. Titlar som 'Smultronstillet, Jungfrukllan, Ssom i en spegel, samt den skandalomsusade Tystnaden r mig bekanta sedan barndomen. Persona och flytten till Fr frn ungdomsren. Dock under hela min tid i Sverige s jag inte en enda Bergmanfilm, det nrmaste jag kom var att bevista hans uppsttning av 'Ett Drmspel' p Dramaten, vilket mste ha varit p vren 1970, dit jag togs av min moster hos vilken jag var inneboende. Under 70-talet vistades jag i USA. Han var dr ett stort namn och sjlva urtypen av det svenska svrmodet vilket han gav ett ansikte (passade inte detta in som hand i handske p den tidigare frfktade vulgruppfattningen om den hga svenska sjlvmordsstatistiken, frment provocerad av det trkiga socialistiska samhllle dess invnare var fngna i?). Det var ven d jag fr frsta gngen besg hans filmer, som flitigt visades p Cambridges biografer. Scener ur ett ktenskap uppmrksammades stort, liksom skatteaffren vilket franledde hans flykt frn Sverige till friheten (enligt en rubrik i Newsweek). Och s vid terkomsten till Sverige finalen med 'Fanny och Alexander' och drefter var han en levande legend.

Denna sjlvbiografiska bok r skriven ett antal r efter avslutet med den ovannmnda filmen. Frfattaren brjar nrma sig sjuttio (men skulle frunnas tv decennier till i livet) och blickar tillbaka rapsodiskt, vemodigt iakttagande hur hans krafter brjar sina. Vi fr stifta bekantskap med barnet Bergman. En besvrlig unge p kant med sina frldrar som han hatar och lskar, p kant med sina syskon, vilka han frsker ta livet av. Det r en uppvxt i en hgrestndsmilj, tminstone en sdan som en prst kunde erbjuda sin familj under mellankrigstiden. Lgenhet p stermalm, tjnstefolk. Det r svrt att undvika misstanken att barnen skmdes bort, vilket i och frsig inte motsger en hemsk och krleksls uppvxt. Besk hos mormodern i Uppsala¹, sommarvistelser i Dalarna och vid havsbandet i skrgn. Skolgng i samskola, student, och drefter fri att rymma hemifrån och leva ett liv i bohemiskt sus och dus under drygt tjugo r.

Bergman r ute efter att chockera att besinningslst utlmna sig sjlv och drmed samtidigt skydda sig bakom den groteska mask han mlar upp. Sjlvfrlskelsen och sjlvhatet gr ju hand i hand. Det rr sig mycket om utsndranden av kroppsvtskor. Den lille Bergman klmmer vllustigt fram en avfringskorv och finner dess konsistens och lukt hgst angenm. Han runkar sin kuk blodbl och lter sden spruta vilt omkring sig. Vilken fasansfull och fantastisk upplevelse, s fullkomligt ovntad. Han fr diaree uppe i Eifeltornet, hissarna r p strejk, men en blid taxi-chauffr stller s smningom upp med tidningspapper i bakstet. Han grter och krks, snorar och fr av. Magen r ett terkommande problem, tarmarna alltid

¹ Hon blev tidigt nka efter att ha gift sig med en betydligt ldre man. Men hur hennes tidiga nkestnd i trettio rs ldern skall kunna frklara frfattarens hvdande att han en gng (m vara att han sjlv var fr ung att minnas) lr ha suttit i sin morfars kn gr utver mitt eget frstnd.

pockande. Nr han haffas av polisen tvingas han sitta vid vidppen drr och ljudligt tmma sig. Helt politiskt korrekt kan man knappast sga att han 'r. Vad sgs om en smtt romantisk beskrivning av ett sexuellt vergrepp p ett litet barn i ett badkar? Och barnet lskar det. Frvaren borde ju sttas i fngelse, men brottet r vl preskriberat sextio r senare och den skydlige sedan lngre avliden. Och barnet, gossen, det r ju givetvis Bergman sjlv, och drmed r vl allting frltet²? Eller vad sgs om en nekrologisk scen? Hnder blottar ett ungt kvinnolik, betraktaren skdar knet, men vgar inte smeka det. Rr hon sig inte, andas hon inte, ppnar inte gonen sig till en liten springa? Det r terigen gossen Bergman, lite ldre denna gng, som finner sig inlst i ett brhus. Eller hur Bergman far p utbyte till en familj i Weimar. Han rycks med i den allmna extasen ver Hitlers besk i staden. Hur jublet stiger som skmuller lngs triumffrden. Han gr ingen hemlighet av sina reaktioner, hur han rycks med, skriker, strcker ut handen. Ej heller dljer han sin brors engagemeng i Nationalsocialistisk ungdom, eller hans fars sympatier fr samma svenska parti. Sjlv gldjs Bergman ver Hitlers framngar i kriget (snarlikt det man knner fr sitt favoritlag i fotboll?) och kommer endast till avbn nr han konfronteras med koncentrationslgrens fasor och judeutrotningen efter kriget. Frst avfrdar han det som propaganda, sedan tvingas han att bja sig fr realiteter. Denna beknelse tycks han kunna gra utan efterdyningar. Allt frltes honom, kanske drfr att han s ofrbehllsamt tar upp det sjlvmant, inte frsker urskulda sig, eller kanske fr att han trots allt r Bergman och han r ju lite konstig och skall f lov att s vara. Eller helt enkelt fr att de flesta inte lser honom? Urskuldar sig gr han dock. Han var och r en politisk idiot (som Sarah Leander?). Med andra ord han r konstig och har rtt att s vara. Hans frvillelser var endast excentriska. Detta m vara, men betyder inte detta att den som avsger sig sitt politiska ansvar ven avsger sig sina politiska rttigheter? Som t.ex. rsttrtt? Demokratin in sin ursprungiga tappning innefattade inte alla, utan endast de som tog sitt medborgarskap p allvar och engagerade sg i dess frda politik. Likhet och jmlighet, demokratons adelsmrken gller endast fr de fria, ansvarstagande och engagerade. Bergman r ett barn, ett stort barn, och ett barn skall inte lastas fr sina sikter och grande, ty det frstr inte bttre. Detta accepterar vi s lngre som barnet inte ven tillgriper vuxenlivets rttigheter.

Bergman leder ett vilt bohemiskt liv. Han skaffar den ena kvinnan efter den andra, gifter sig knyter band, bara fr att vid nsta impuls kasta allt ver styr. I slptg fljer en hel massa ungar, som han inte tycks ta ngot strre knslomssigt ansvar fr. Kontakterna bryts de kontinuerliga, men eftersom han r en kndis kan de alltid terupplivas vid lmpiga tillflfen? I brjan av 60-talet ger han upp det bohemiska livet och gifter sig med Kbi Laretei och flyttar in i Djursholm. msesidiga slitningar och missfrstnd, uppbrott med Liv Ulvmann ett par r senare och s till slut det stabila giftermlet som tydiligen inte r baserat p vare sig hmningsls erotik eller uppslukande passion, utan bara en gammal vn med vilken han visserligen inte hade haft s mycket att sga, men inte desto mindre alltid trivts s bra i hennes sllskap. Och s fr denna sida av hans rastlsa liv ett lyckligt slut som i sagan. Men dmonerna finns likt frbannat kvar.

Dmonerna, krleksfullt rabblar han upp dem, dessa hans stndiga fljeslagare. Vad skulle han vara utan dessa? De fr honom att besvrja sig, stlla upp rutiner, betvinga dem. r dmonerna mhnda hans musor? Frvridna nglar som vser i hans ron och ger honom vlbehvlig

² Innehav av barnpornografi r straffbart. Gller detta ven en man som r i besittning av ekvivoka bilder av sig sjlv som barn?

inspiration? Knslor och arbeta skall inte frvxlas. Det senare r visserligen en lek, men en lek med jrnhrd disciplin och regler. Man fr intrycket, vilket frfattaren ocks frsker frmedla, att arbetet r hans tillflykt undan ett kaotiskt knsloliv. Att hans arbete snarare n att vara ett frossande i knslor utgr en flykt frn och drmed ett bemstrande av dessa. Han arbetar hrt, och detta lr vara det enda skra receptet fr framgng. Knappast tillrckligt men alltid ndvndigt. Hantverket i yrket utgr en fast punkt, en trygghet. Genialiteten kommer eftert, liksom frmgan att vara demoniserande sjlv, att vid behov kunna charma och manipulera och drmed kunna f sin vilja igenom och utva makt. Socialt r han en maktmnniska, ngot som han inte lr ha varit medveten om frn brjan, men vars frukter han lr sig skrda och njuta av med tiden.

Under nio r bor han utomlands, dv.s. han har sin huvudsakliga grning utanfr Sveriges grnser. Han registrerar teater i Mnchen och konfronteras med en helt annan kultur n den svenska provinisella. Den tyska teaterkulturen r mycket livaktigare, hrdare, mera professionell. Dess skdespelare r inte bortskmda med svenska trygghetslagar, de har inga lnga kontrakt, utan bryter upp r efter r. Utvandret av konsten utgr dess existensberttigande. Klart att Bergman tycker detta r bra, men samtidigt skrms han vl ngot av denna professionalism runt omkring sig. Och hans verksamhet r vl knappast helt igeom lyckad. I Sverige r han avgudad, i Tyskland r kritiken sakligare och drmed hrdare. Och s r det problem med sprket. Tyska kan han egentligen inte nr allt kommer omkring. Att rent verbalt kommunicera med sina tyska aktrer r han inte vuxen. Som tur r kommer mnga av dessa honom p halva vgen, de kan intuitivt uppfatta det han inte frmr att formulera. Hur verstter man Strindbergs 'Det r synd om mnniskorna'? Den tyska formuleringen r tung och missvisande. Bara en sdant sak³. Men till slut kommer han hem till Sverige, till det Fr han aldrig vergivit, det landskap som han sent i livet upptckt som sitt eget..

Skvaller, anekdoter. Mten med Ingrid Bergman, som motvilligt lt sig registreras i 'Hstsonaten' eller Greta Garbo som han gajdade runt i Rsunda, frtrollades av hennes gon stttes bort av fulheten hos hennes mun. Svenska namn dyker upp, knda svl som oknda. Viktor Sjstrm den trulige ldrade regissren som krver sin grogg p kvllen. Lena Olin som blir gravid vid det minst opportuna tillflet. Alf Sjberg med vilken han grlar och nstan kommer i handgemng med, och som han kokett erkner r den bttre teater-regissren av de tv. Dr terfinnes den icke namngivne (men dock av de flesta identifierbare) teaterrecensenten p DN som han r p vg att sl gul och bl (om inte denne s fegt vid frsta knuffen hade ltit sig ramla ner mellan notstillena) och som han sedan till sin tillfredstillelse ser ragla omkring i Mnchen berusad och bortsttt av alla frbiilande fotgngare. Det r ven en annan icke-namngiven (och fr mig helt omjlig att identifiera) individ, en skdespelare som hatar honom och kallar honom hycklare, och sedan snart drp dr i cancer efter ett par heroiska frestllningar. En kavalkad av knda och oknda ansikten, trogna vnner och fraktade fiender, trder fram som de sig br och frvntas gra i en sjlvbiografisk memoar.

I slutet av sitt liv grips han av msint, fr att inte sga sentimental krlek fr sina dda frldrar, de som han hatade i sin barndom, ignorerade och frnekade under sina mannar, men som nu nr livets slut nalkas kan med frdel dammas av, liksom en tidigare frkastad religi frtrstan. Vad skall man gra av denna beknelse? Se det som en ldrande mans visdomsord

³ Kanske en ngot friare versttning som t.ex. 'Über die Menschen weint mann' eller 'Mann muß die Menschen beklagen' skulle komma nrmare, det tyska 'Schande' r helt malpacerat .

och frsoningslngtan? Eller rentav tolka det som ett sliskt koketteri, ett cyniskt spel fr gallerierna, eller bara ett oskyldigt och entusiastiskt experimenterandet med en ny roll?

27/7, 2009 **Ulf Persson:** *Prof.em, Chalmers U.of Tech., Göteborg Sweden ulfp@chalmers.se*